

Козловська Людмила
докторка юридичних наук, доцентка
начальниця Відділу
аналітичної та правової роботи
Великої Палати Верховного Суду
Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-4336-111X>
e-mail:kozlovska25@ukr.net

УДК 347.65/.68

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-6-3-44-62>

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ВІДУМЕРЛУ СПАДЩИНУ

Козловська Людмила. Судовий захист прав територіальної громади на відумерлу спадщину

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена новою правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, що висловлена у постанові від 14 грудня 2022 р. щодо належних способів захисту прав територіальної громади, яка докорінно змінила практику стосовно визнання спадщини відумерлою та витребування незаконно відчуженого спадкового майна у добросовісних набувачів. Завдання статті полягало у проведенні аналізу практики Верховного Суду та наукових досліджень відносин із відумерлої спадщини з метою виявити, чи була сформована цілісна система спадкового правонаступництва в Книзі шостій ЦК України (що дає змогу у разі виникнення спірних відносин застосовувати загальноцивільні та спеціальні способи захисту спадкових прав, прямо визначені ЦК) або ж установити, що Книга шоста ЦК, дійсно, містить прогалини, що потребують застосування аналогії закону для захисту прав територіальної громади на відумерлу спадщину. Основними методами дослідження, що використовувалися в цій статті, є системний, аналітичний, соціологічний та порівняльно-історичний. Аналіз практики касаційних судів Верховного Суду свідчить про розуміння судами відумерлої спадщини як категорії, що є тотожна спадщині. Авторка аргументує, що перехід відумерлої спадщини до територіальної громади є універсальним спадковим правонаступництвом, а визнання судом спадщини відумерлою має зворотну дію на час відкриття спадщини. Детально проаналізовано постанови Верховного Суду, в яких поставало питання щодо застосування позиції Великої Палати Верховного Суду, висловленої у постанові від 14 грудня 2022 р., а також постанови Касаційного цивільного суду, в яких суд доходив висновку про застосовність або незастосовність правової позиції щодо відмови у визнанні спадщини відумерлою та витребуванні спадкового майна на користь територіальної громади. Аргументовано необхідність розмежування вимог про визнання спадщини відумерлою та витребування майна на користь територіальної громади. Саме визнання спадщини відумерлою є окремим, спеціальним способом захисту, який встановлює спадково-правовий статус територіальної громади та є підставою пред'явлення будь-яких інших позовних вимог для захисту прав на відумерлу спадщину та захисту прав кредиторів спадкодавця. Авторкою доводиться, що порушення стадії охорони спадкового майна

органом місцевого самоврядування, відмова у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна свідчать про втрату володіння майном з волі територіальної громади та є підставою для відмови у витребуванні спадкового майна від добросовісних набувачів.

Ключові слова: *спадщина, відумерла спадщина, спадкове правонаступництво, територіальна громада, способи захисту спадкових прав, охорона спадкового майна.*

Вступ

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Значна кількість судових справ, надивовижу цікава практика Верховного Суду в цій категорії спонукають до наукового дослідження відумерлості спадщини. Великою Палатою Верховного Суду в грудні 2022 р. була сформована правова позиція, яка викликала кардинальну зміну судової практики саме щодо застосування способів захисту прав територіальної громади на спадкове майно, яке становить відумерлу спадщину¹.

Велика Палата, проаналізувавши положення ст. 8 ЦК України², дійшла висновку, що для визначення способу захисту інтересу територіальної громади на відумерлу спадщину підлягає застосуванню аналогія закону, що регулює подібні правовідносини, зокрема положення ст. 1280 ЦК України.

Велика Палата визначила, що право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося та не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не зберіглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. Отже, застосовуючи аналогію закону, територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації. Так, Велика Палата змінила практику застосування визнання спадщини відумерлою та витребування відповідного спадкового майна з чужого незаконного володіння. Велика Палата виходила з того, що територіальна громада не є власником спадкового майна до його державної реєстрації, а отже, не має права на витребування. Тоді як звичайні спадкоємці мають право застосовувати всі способи захисту прав, що входять до складу спадщини, незалежно від отримання свідоцтва про право на спадщину та державної реєстрації речових прав. Адже право на захист також є елементом прав, що входять до складу спадщини та належать спадкоємцеві з моменту відкриття спадщини.

У зв'язку з цим постала проблема прогальності норм спадкового права та визначення належних способів захисту прав територіальної громади та кредиторів спадкодавця на спадкове майно за відсутності спадкоємців за заповітом чи за законом.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. по справі № 461/12525/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336> (дата звернення: 20.07.2025).

² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.07.2025).

Мета дослідження. Це дослідження ставить собі за мету на основі аналізу практики Верховного Суду та наукових досліджень відносити із відумерлої спадщини виявити, чи в Книзі шостій ЦК була сформована цілісна система спадкового правонаступництва, яка дозволяє у разі виникнення спірних відносин застосовувати загальноцивільні та спеціальні способи захисту спадкових прав, прямо визначені ЦК, або ж установити, що Книга шоста ЦК дійсно містить прогалини, що потребують застосування аналогії закону для захисту прав територіальної громади на відумерлу спадщину.

Методи дослідження

Основними методами дослідження, що використовувалися в цій, статті є системний та аналітичний. Ґрунтовний аналіз судової практики захисту прав територіальних громади на відумерлу спадщину вказує на широке застосування соціологічного методу. Також у необхідних випадках використовується порівняльно-історичний метод.

Стан опрацювання проблеми

Відумерлість спадщини є невід'ємним інститутом спадкового права, тому більшість системних досліджень спадкового права таких науковців, як З. Ромовська, Ю. Заїка, О. Кухарєв, В. Крат, В. Кройтор, О. Нелін, О. Первомайський, О. Печений, І. Спасибо-Фатєєва, присвячені також проблемам відумерлості спадщини. Крім того, відумерлість спадщини була предметом декількох дисертаційних досліджень (К. Нецаєвої – у 2017 р., А. Кочкадамяна – у 2025 р.).

Результати дослідження

У радянському праві держава розумілася як спадкоємець за законом, який спадкує у разі відсутності спадкоємців за заповітом та за законом перших двох черг. «Держава – необхідний спадкоємець третьої черги». Впроваджувалася глибоко ідеологічна концепція вкорінення держави як суб'єкта, прирівняного до членів сім'ї, набуття спадщини державою вважалося саме спадкуванням. Це не була система відумерлості спадщини та її перехід до держави в європейських традиціях відповідальності за збереження спадщини, насамперед перед спадкоємцями (див., наприклад, про права держави на спадкове майно в главах IV та V ЦК Франції³). Сучасна практика Верховного Суду показує, що розуміння відумерлості спадщини (ст. 1277 ЦК) лише формується. Так само не сформовані доктрина відумерлості спадщини та залежна від неї система способів захисту права територіальної громади на відумерлу спадщину.

Погляди правознавців щодо природи відумерлої спадщини (ст. 1277 ЦК) діаметрально різні. З тих концепцій, які вочевидь впливають на судову практику, можна виокремити такі: відумерла спадщина – це вид універсального спадкового правонаступництва (З. Ромовська⁴, О. Первомайський⁵, Ю. Заїка⁶); відносини з набуття

³ Code civil de la France du 20 mars 1804. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006150148/#LEGISCTA0000 (last accessed: 20.07.2025).

⁴ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. С. 42–46.

⁵ Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФОП Колісник А. А., 2009. С. 382–387.

⁶ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток : монографія. 2-ге вид. Київ : КНТ, 2007. С. 190.

відумерлої спадщини не є спадковими, проте є видом універсального правонаступництва в цивільному праві (О. Кухарєв)⁷; відумерла спадщина — це взагалі не приватно-правова категорія. Територіальна громада не є спадкоємцем у звичному розумінні, йдеться про виконання публічного обов'язку, передбаченого ЦК (В. Крат⁸). Схожої позиції дотримується В. Кройтор, який вважає, що відумерла спадщина не може розглядатися як спадково-правова дефініція, проте є правонаступництвом⁹.

Останній підхід, очевидно, має на меті упередити витребування відумерлого майна від добросовісних набувачів. Проте відчувається концептуальний дисонанс: держава, яка за ЦК УРСР не відповідала за зобов'язаннями спадкодавця, вважалася спадкоємцем, а територіальна громада, яка в практиці Касаційного цивільного суду Верховного Суду розуміється як повноправний боржник (навіть у супереч ст. 1231 ЦК), є учасником не цивільних, спадкових, а саме публічно-правових відносин.

1. Судове та доктринальне тлумачення складу відумерлої спадщини та її набуття територіальною громадою

Відразу зауважимо, що саме розуміння відумерлої спадщини як спадкового правонаступництва щонайменше не порушує нормативну систему спадкового права. Системність спадкового права — важливий методологічний принцип. *Спадкове правонаступництво* має охопити всю сукупність цивільних прав та обов'язків спадкодавця, забезпечити їх перехід, безперервність, унеможливити їх безсуб'єктність, навіть тимчасову, та забезпечити відповідальність за боргами спадкодавця. Саме з цих фундаментальних потреб цивільного обороту постало спадкування (*hereditatio*), а потім і *bona vacantia* (відумерла спадщина). *Bona vacantia* — це інститут, яким започатковано обмежену боргову відповідальність у спадковому праві. Саме фіск, який приймав спадщину, отримував у римському праві становище, аналогічне спадкоємцю, але відповідав за боргами спадкодавця в межах активу спадщини.

Ураховуючи, що *найчастіше спадщина визнається відумерлою за заявами кредиторів спадкодавця*, забезпечення правонаступництва задля безперервності правовідносин, продовжує бути призначенням відумерлості спадщини.

Яка ж система спадкового права? Чи є в спадковому праві правонаступництво, що не є спадковим? Тобто, чи є всі інші види переходу прав та обов'язків спадкодавця, окрім спадкування за законом та заповітом, спадковим правонаступництвом?

За нормативним критерієм, так! Нормами спадкового права ЦК України врегульовано декілька видів спадкового правонаступництва. Найперше — це, власне, спадкування: за заповітом та за законом. Також є набуття спадкового майна відказоодержувачами. Ця класична система спадкового правонаступництва відома з римського

⁷ Кухарєв О. Є. Сучасні тенденції розгляду судами справ про визнання спадщини відумерлою. *Слово національної школи суддів України*. 2023. № 2 (43). С. 127–140. [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2\(43\)](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2(43)).

⁸ Суддя ВС у КЦС окреслив правову природу відумерлої спадщини та роль територіальних громад у забезпеченні безперервності цивільних відносин. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1855506/>

⁹ Кройтор В. А. Особливості визнання спадщини відумерлою в доктрині цивільного права та практиці правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 182–187. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.28>.

права, як універсальне і сингулярне правонаступництво: спадкування за законом і за заповітом та легати й фідейкоміси.

Крім спадкоємців та відказоодержувачів, спадщини *за особливим титулом відумерлої спадщини* може набути територіальна громада (ст. 1277 ЦК). Також майно, що входить до складу спадщини, може переходити до кредиторів спадкодавця, але без особливого правового титулу.

Спадкове правонаступництво не вичерпується універсальним і сингулярним правонаступництвом, хоча характеризує його систему. Для більш точної характеристики спадкового правонаступництва використовують також конструкції конститутивного та транслятивного наступництва. Всі його види та доктринальні характеристики застосовні у спадковому праві України.

Спадкування та відумерлість спадщини в нормах Кн. 6 ЦК поєднує одне поняття — *«спадщина»*. Права та обов'язки спадкодавця, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК). Наявність особливого об'єкта — спадщини є основною ознакою спадкування як універсального правонаступництва.

Момент переходу спадщини є другою, найбільш важливою ознакою універсального спадкового правонаступництва. *Спадщина переходить до спадкоємців з часу її відкриття незалежно від часу прийняття та отримання свідоцтва про право на спадщину*. Діє фікція зворотної сили прийняття спадщини, згідно з якою незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК), тобто з моменту смерті спадкодавця (оголошення померлим). Значення зворотної сили прийняття спадщини полягає в тому, що саме на час відкриття спадщини визначаються її склад, коло спадкоємців, обсяг відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця, інші обов'язки, що обтяжують спадщину. Крім того, спадкоємці набувають права не лише на майно, виявлене в момент прийняття спадщини, а й на майно, що було в наявності в день смерті спадкодавця, але з тих чи інших причин виявилось у володінні третіх осіб.

Зворотня дія прийняття спадщини забезпечує безперервність цивільних відносин та упереджує їх безсуб'єктність.

Саме тлумачення норм щодо складу спадщини науковцями і в судовій практиці розкриває сутність відумерлої спадщини як особливого виду спадкового правонаступництва. Буквальне тлумачення закону має пріоритет перед всіма іншими видами тлумачення, адже дає змогу з найбільшою очевидністю досягати єдності судової практики. Буквально «спадщина» як права і обов'язки спадкодавця є об'єктом спадкування та переходу відумерлої спадщини до територіальної громади. Законодавець визначив набуття територіальною громадою спадкового майна як *перехід* відумерлої спадщини.

Цього єдиного критерію «спадщини» достатньо, щоб визначити, що відносини із відумерлості спадщини є спадковими, а перехід спадкового майна до територіальної громади — спадковим правонаступництвом.

Щодо складу відумерлої спадщини, ЦК чітко встановлює, що до територіальної громади *переходить* право власності на спадщину, визнану відумерлою. Водночас ч. 4 ст. 1277 ЦК також встановлює, що територіальна громада, яка стала власником

відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 цього Кодексу. Буквально — *це лише обов'язок відшкодувати майнову шкоду (збитки) та моральну шкоду, яка була завдана спадкодавцем*. Також територіальна громада виконує заповідальний відказ як власник нерухомого майна, обтяженого ним, зокрема *Habitatio* (довічне право проживання), відповідно до ч. 2 ст. 1238 ЦК на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном зберігає чинність у разі наступної зміни їх власника.

Отже, територіальна громада має розглядатися так само, як правонаступник спадкодавця, в певній, визначеній ЦК частині майнових прав і обов'язків. Перехід відумерлої спадщини до територіальної громади, не є спадкуванням за заповітом чи законом, проте є спадковим правонаступництвом. Вже на підставі цього громада має право захисту прав та інтересів тими ж способами захисту, які б мав і спадкодавець.

Попри відсилання лише на ст. 1231 ЦК, науковці, які розуміють відумерлу спадщину як універсальне спадкове правонаступництво, наполягають на тотожності спадщини (статті 1218–1219 ЦК) та відумерлої спадщини. Так, О. Первомайський пише, що тотожність у підходах до визначення складу відумерлої спадщини підтверджується в ч. 4 ст. 1277 ЦК, в якій прямо зазначається, що територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимог кредиторів спадкодавця¹⁰.

3. Ромовська взагалі вважає, що в ч. 4 ст. 1277 ЦК міститься граматична помилка. Оскільки в ній мовиться про вимоги, що «заявлені відповідно до...», малося на увазі не статтю 1231 ЦК, а статтю 1281 ЦК «Пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців», адже саме в ній визначено порядок заявлення таких вимог. Допустити інше нерозумно. «Територіальна громада є повним правонаступником, а тому кредитори померлого, а також ті, що віддали йому останню шану, мають право пред'явити вимоги до неї про відшкодування»¹¹. Тому професор З. Ромовська не погоджується з авторами, які наполягають, що ніяких вимог поза ст. 1231 ЦК територіальна громада не повинна задовольняти¹².

У практиці касаційних судів Верховного Суду існують подібні розбіжності у розумінні складу відумерлої спадщини. Так, Касаційний господарський суд Верховного суду (далі — КГС ВС) на обґрунтування звернення стягнення на предмет іпотеки звертається до статей 1216, 1218 ЦК та вказує, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Однак колегія суддів зазначає, що відповідно до ч. 4 ст. 1277 ЦК територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зо-

¹⁰ Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. І. В. Сласиби-Фатєєвої. Харків : ФОП Колісник А. А., 2009. С. 382–387.

¹¹ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. С. 44.

¹² Там само. С. 42–46.

бов'язана задовольнити винятково вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 цього Кодексу.

Водночас КГС ВС підкреслює, що ст. 1231 ЦК не визначає обов'язок спадкоємця виконувати договірні зобов'язання, боржником за якими був спадкодавець, а ч. 4 ст. 1277 ЦК не відсилає до інших статей, які передбачають обов'язок спадкоємців задовольнити інші вимоги кредитора, зокрема до ст. 1282 ЦК.

КГС ВС робить висновок, що територіальна громада є спадкоємцем квартири у порядку ч. 3 ст. 1277 ЦК та ч. 1 ст. 60 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та для неї, як набувача відповідного нерухомого майна, іпотека є дійсною на підставі ст. 23 Закону «Про іпотеку»¹³.

Щодо практики КГС ВС, колегії та палати касаційного суду чітко вказують на застосування у кредитних відносинах, вимоги, що зобов'язана задовольнити територіальна громада, Закону «Про іпотеку», поза зверненням стягнення на предмет іпотеки, територіальна громада не є наступником у кредитних зобов'язаннях спадкодавця¹⁴.

Такої ж позиції притримуються інші колегії КГС ВС, які вважають, що заборгованість за кредитним договором не підпадає під положення ст. 1231 ЦК, тому в цьому випадку до спірних правовідносин слід застосовувати норми спеціального закону, а саме: ст. 23 Закону України «Про іпотеку»¹⁵.

Натомість у Касаційному цивільному суді Верховного Суду (далі – КЦС ВС) щодо складу відумерлої спадщини сформована інша позиція, яка містить усі права та обов'язки, що входять до складу спадщини, зокрема й вимоги зобов'язально-договірного характеру. Наприклад вимоги за кредитним зобов'язанням. Саме їх тлумачить КЦС ВС як такі, що відповідають ст. 1231 ЦК. Звідси ми маємо у практиці КЦС ВС *тотожність об'єкта спадкових правовідносин: тотожний склад спадщини та відумерлої спадщини*.

У справі за зверненням банку про визнання спадщини відумерлою колегія суддів КЦС ВС вказує, що територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 цього Кодексу. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них (ч. 4 ст. 1277 ЦК)¹⁶.

¹³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05.06.2024 р. по справі № 922/2728/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119618418> (дата звернення: 20.07.2025).

¹⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського від 26.06.2024 р. по справі № 903/133/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088636> (дата звернення: 20.07.2025).

¹⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19.11.2024 р. по справі № 920/199/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123313523> (дата звернення: 20.07.2025).

¹⁶ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.11.2024 р. по справі № 214/707/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123193581> (дата звернення: 20.07.2025).

Це може свідчити, що в практиці господарських судів вимоги, не забезпечені іпотекою, які не відповідають ст. 1231 ЦК, задоволенню територіальною громадою не підлягають. Водночас судова практика цивільної юрисдикції пішла шляхом розширювального тлумачення поняття «майнова шкода», поширивши його також на договірні зобов'язання. Це свідчить, що суди цивільної юрисдикції застосовують позицію, за якою до складу відумерлої спадщини входять усі права та обов'язки, які не припинилися із смертю спадкодавця.

Останнє вказує, що за основним критерієм універсального правонаступництва — спадщиною як його об'єктом, *перехід відумерлої спадщини до територіальної громади є універсальним правонаступництвом*.

Важливим моментом у судовій практиці, який також отримав оцінку в подібних справах, є те, що суди попередніх інстанцій виснували, що звернення стягнення на предмет іпотеки є неналежним способом захисту прав іпотекодержателя у разі відсутності державної реєстрації права на нерухоме майно за відповідачем та відмовля-ли у задоволенні вимог про визнання спадщини.

КГС ВС зазначає, *що набуття особою права та реєстрація такого права не є тотожними поняттями*, і настання цих подій може не збігатися в часі. Тож, звернення стягнення на предмет іпотеки може бути реалізоване у разі, якщо за фактичним власником право власності на це майно не зареєстровано у встановленому законом порядку.

КГС ВС вказав, що *одночасно з переходом права власності на спірну квартиру до територіальної громади перейшов також обов'язок задовольнити вимоги банку за кредитним договором у межах вартості цієї квартири, що відповідає положенням ст. 1282 ЦК, а також узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 23 Закону України «Про іпотеку»¹⁷.*

Про те, що відумерла спадщина є за своєю природою особливим об'єктом спадкових прав, а не, наприклад, безхазяйним майном, свідчать також процесуальні норми. Розуміння відумерлої спадщини як свого роду безхазяйного майна, а не спадщини, спонукало науковців пропонувати розмістити норми про відумерлу спадщину в ст. 335 гл. 24 ЦК¹⁸.

Для безхазяйної нерухомої речі визначено судовий порядок розгляду судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність (гл. 8 ЦПК України). Тут термінологічними маркерами відсутності правонаступництва, первісності підстав виникнення права власності територіальної громади на безхазяйне майно є поняття «передача» та «нерухома річ». Найперше важливо, що в законі йдеться про окрему «річ», далі — про «передачу» цієї речі.

Щодо кожної нерухомої речі подається окрема заява та здійснюється окреме судове провадження. *«Суд, встановивши, що нерухома річ є безхазяйною та взята на облік органом, який здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, а та-*

¹⁷ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26.06.2024 р. по справі № 903/133/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088636> (дата звернення: 20.07.2025).

¹⁸ Кухарев О. Є. Визнання спадщини відумерлою: окремі питання правозастосування. Часопис цивільного та кримінального судочинства. 2013. № 4 (13). С. 119–128.

кож що сплив один рік з дня взяття на облік нерухомої речі, ухвалює рішення про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність відповідної територіальної громади» (ст. 338 ЦПК).

Натомість п. 9 ЦПК врегульовує розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою. Дихотомія протилежностей очевидна: «річ» — «спадщина». Остання, як сукупність прав і обов'язків спадкодавця, як ми з'ясували, є об'єктом відносин з переходу відумерлої спадщини до територіальної громади. Це однаково підтримується в практиці КГС ВС та КІС ВС.

Щодо часу виникнення прав і обов'язків територіальної громади на відумерлу спадщину, як другої найбільш важливої ознаки універсального спадкового правонаступництва, також можна говорити, що на рівні Верховного Суду єдиного підходу немає. ЦК України визначено, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268).

Велика Палата Верховного Суду (далі — ВП ВС) висловила категорично: відповідно до ч. 4 ст. 334 ЦК України право власності на нерухоме майно набувається з моменту реєстрації цього права. Зміст зазначених норм права свідчить про те, що **спадщина набуває статусу відумерлої саме після набуття чинності рішенням суду про визнання її такою, а право власності на зазначене майно набувається у територіальній громаді з моменту реєстрації цього права за громадою**. При цьому слід зауважити, що якщо спадкоємці повинні заявити про прийняття спадщини у строк шість місяців із часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК), то територіальна громада зобов'язана подати заяву про визнання спадщини відумерлою лише після спливу одного року із часу відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1277 ЦК) (п. 72)¹⁹.

У практиці ВП ВС вже складалася ситуація, коли вона була змушена відмовитися від позиції виникнення прав і обов'язків з часу набуття рішенням суду законної сили. Це стосувалося практики стягнення орендної плати за землю. ВП ВС спочатку відступила від позиції ВС України, визначивши, що якщо договір оренди землі змінений судом, то договірне зобов'язання в частині розміру орендної плати змінюється **з моменту набрання рішенням суду законної сили**, а не з моменту введення в дію нової нормативної грошової оцінки землі. Надалі ВП ВС відступила від цієї позиції у справі № 914/2848/22.

Це той випадок, коли набрання рішенням суду законної сили та час виникнення правовідносин не збігаються. Проте це не має призводити до невизначеності в правовому режимі майна, а у випадку зі спадщиною — до його безхазяйності.

Саме тому прийняття спадщини має зворотню дію в часі. Чи має таку дію визнання спадщини відумерлою? Відумерла спадщина не є безхазяйним майном, вона не є окремою нерухомою річчю, на яку визнається право власності та яка передається громаді, на це, як вже зазначалося, чітко вказує процесуальне законодавство. Якщо надалі виявиться, що спадкодавцеві належало також інше майно, наприклад, мистецька колекція передана на зберігання, чи кошти в банку, цінні

¹⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. по справі № 461/12525/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336> (дата звернення: 20.07.2025).

папери тощо, його власником також буде територіальна громада. Чи потрібен для цього розгляд справи про визнання спадщини відумерлою, якщо вона вже визнана відумерлою? Зіставивши навіть процесуальні порядки, визначені главами 8–9 ЦПК, відповідь очевидна. Можливі спори про належність того чи іншого майна до складу спадщини, але судові рішення створює правовий титул відумерлості спадщини, який поширюється на все спадкове майно. Спадщина визнається відумерлою в цілому та один раз.

Подібність складу спадщини та відумерлої спадщини, їх розуміння як об'єкта спадкового правонаступництва, яке попереджує безсуб'єктність, «нічийність» спадщини, також мало б визначати однаковий момент переходу відумерлої спадщини зі зворотною силою на момент смерті спадкодавця. Нині це є основним проблемним питанням визначення належних способів захисту прав на відумерлу спадщину.

2. Застосування Верховним Судом правових позицій, висловлених у постанові ВП ВС від 14 грудня 2022 р.

У постанові ВП ВС від 14 грудня 2022 р. було відмовлено у визнанні спадщини відумерлою та витребуванні спадкового майна, тому що територіальна громада не є власником майна, та сформовано правову позицію про сплату грошової компенсації. Відразу постало нерозуміння, якщо суд відмовляє у визнанні спадщини відумерлою, на якій правовій підставі та в кого територіальна громада має право вимагати компенсації?

Надалі КІС ВС двічі передав справи для відступу від цієї позиції ВП ВС. Після повернення справ на розгляд касаційного суду колегії суддів доходили висновків про незастосовність цієї Постанови ВП ВС у справах та про визнання спадщини відумерлою й витребування нерухомого майна (квартир) на користь територіальної громади як належний спосіб захисту.

Так, в одній із справ (№ 202/5154/21), касаційний суд вказує, що на момент відкриття спадщини спірна квартира належала спадкодавцю на праві власності, тобто входила до складу спадщини. З огляду на відсутність у спадкодавця спадкоємців за заповітом і за законом вказана квартира мала бути визнана відумерлою спадщиною та власністю територіальної громади, що, у свою чергу, має наслідком витребування зазначеного майна від добросовісного набувача²⁰.

Також на незастосовність постанови ВП ВС від 14 грудня 2022 р., з огляду на не-подібність відносин, вказано в іншій справі (№ 335/12292/19), яку ВП ВС також повернула на розгляд КІС ВС. КІС ВС проаналізував позицію, в якій ВП ВС наголосила, що законодавство не містить правил про можливість територіальної громади отримати відчужене майно в натурі та/або про способи захисту інтересів територіальної громади у випадку, якщо спадщина була незаконно передана особі — спадкоємцю, зокрема, на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване, та у випадку, коли спадщина такою особою вже була відчужена іншій особі, що позбавило

²⁰ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.11.2023 р. по справі № 202/5154/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834978> (дата звернення: 20.07.2025).

територіальну громаду отримати майно у свою власність як відумерле в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

На переконання Верховного Суду, з огляду на обставини справи, *саме вимога про витребування нерухомого майна є ефективним і правомірним способом захисту порушеного права, який повністю забезпечує відновлення порушеного права територіальної громади, у якій майно вибуло із правомірно очікуваного володіння поза її волею.*

Застосування речово-правового механізму повернення майна (віндикації) забезпечить захист прав та інтересів не тільки територіальної громади, а й добросовісних набувачів, які є також учасниками цивільного обороту.

У цій постанові КЦС ВС зробив висновки щодо відносин із відумерлої спадщини, які є квітесенцією тлумачення відумерлої спадщини як окремого від спадкування виду універсального спадкового правонаступництва.

КЦС ВС вказав: «Потрібно враховувати, що територіальна громада не є спадкоємцем за законом чи за заповітом, проте територіальна громада є учасником спадкових відносин щодо визначення юридичної долі відумерлої спадщини, яку становлять як права, так і обов'язки, що належали спадкодавцю.

Відумерле майно, на яке правомірно вправі претендувати територіальна громада, становить уся спадкова маса, яка залишилася без спадкоємців за законом або заповітом. *Тобто спадщина визнається відумерлою в цілому, а не лише стосовно певного об'єкта нерухомості.* Тож, територіальна громада виступає так званим екстраординарним спадкоємцем, тоді коли ординарних спадкоємців такого майна (за заповітом чи за законом) немає. Оскільки до територіальної громади переходять як права, так і обов'язки, її правовий статус є таким самим, як і у спадкоємців.

Незважаючи на те, що набуття суб'єктивного права у територіальній громаді на відумерлу спадщину пов'язується з відповідним висновком суду про відумерлість такої спадщини, *для територіальної громади такою самою мірою діятиме принцип, що відумерла спадщина належить територіальній громаді з моменту відкриття спадщини.*

У спадкових відносинах територіальна громада завжди має правомірні очікування щодо отримання у комунальну власність відумерлого майна, тому має речові права на майно, які підлягають захисту, як і право власності у класичному розумінні, яке у випадку нерухомого майна виникає з моменту державної реєстрації.

Отже, *територіальна громада як екстраординарний спадкоємець та носій речово-правового інтересу на відумерле майно має право на застосування усіх речово-правових способів захисту за гл. 29 «Захист права власності» розд. 1 кн. 3 ЦК України, які мав би і спадкодавець за життя.*

Особливість захисту прав та інтересів територіальної громади лише полягає в тому, що *вирішенню питання про витребування майна має передувати розгляд судом вимоги про визнання спадщини відумерлою, оскільки без ухвалення відповідного судового рішення неможливо і застосувати віндикацію, з огляду на те, що до ухвалення судового рішення про визнання спадщини відумерлою територіальна громада має лише інтерес, а не право щодо спірного*

нерухомого майна. Тож, визнання спадщини відумерлою надає органу місцевого самоврядування право пред'явити віндикаційний позов до останнього набувача спірного нерухомого майна»²¹.

Слід зазначити, що КІС ВС застосовував віндикацію для захисту прав територіальної громади на відумерлу спадщину також в інших справах²². Наведені справи показують, що в практиці КІС ВС є намагання відмежувати спори із незаконного заволодіння спадковим майном — відумерлою спадщиною, особами-не спадкоємцями та не застосовувати до таких спірних відносин висновки ВП ВС у постанові від 14 грудня 2022 р., з огляду на неподібність обставин справ.

Саме ВП ВС, повертаючи справи на розгляд касаційного суду, вказувала, що у справі, яка переглядається, відповідач набув права власності не на підставі спадкування (рішення суду про визнання права на спадкування), а на підставі підробленого свідоцтва про право власності, тому ВП ВС не може вирішувати питання відступу від висновку (його уточнення) у справі № 461/12525/16-ц щодо вибору правомірного способу захисту порушеного права позивача²³.

Отже, у постанові від 14 грудня 2022 р. ВП ВС виходила з наявності спору про спадкове право, з того, що рішення суду про визнання відчужувача спадкоємцем було скасовано вже після продажу спірної квартири та відмовляла у віндикації майна на користь територіальної громади. За інших обставин повертала на розгляд касаційного суду справи, в яких КІС ВС доходив висновку про віндикацію як належний спосіб захисту²⁴.

Проте позиція ВП ВС від 14 грудня 2022 р. масово застосовується в численних постановах КІС ВС. Навіть за обставин підроблення договору купівлі-продажу нерухомого майна, вчинення кримінальних правопорушень для заволодіння спадковим майном²⁵.

²¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.05.2023 р. по справі № 335/12292/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111998972> (дата звернення: 20.07.2025).

²² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.08.2023 р. по справі № 638/11303/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113176157> (дата звернення: 20.07.2025).

²³ Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 27.04.2023 р. у справі № 335/12292/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110536507> (дата звернення: 20.07.2025).

²⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. по справі № 461/12525/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336> (дата звернення: 20.07.2025).

²⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 02.04.2025 р. по справі № 760/12441/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126649162> (дата звернення: 20.07.2025).

У таких випадках касаційний суд покликається лише на добросовісність останнього набувача майна. Очевидно, що обставини вчинення кримінальних правопорушень вказують на відсутність волі територіальної громади при вибутті майна з володіння, як про це зазначається в деяких судових рішеннях. Застосування аналогії з ч. 2 ст. 1280 ЦК дозволяє уникнути віндикації спадкового майна у добросовісних набувачів.

Отже, ми маємо на рівні Верховного Суду досить складну систему застосування способів захисту прав територіальної громади на відумерлу спадщину: залежно від наявності спадкового спору (це може бути визнання права спадкування за законом, визнання недійсним заповіту, усунення від права спадкування) або його відсутності. За наявності спадкового спору мала б застосовуватися правова позиція ВП ВС щодо відмови у витребуванні спадкового майна на користь територіальної громади та її право на грошову компенсацію в порядку аналогії ч. 2 ст. 1280 ЦК. Саме наявністю спадкового спору можна пояснити логіку застосування норми, яка врегульовує перерозподіл спадщини між спадкоємцями.

Водночас, як відсутність спадкового спору та незаконне заволодіння спадковим майном особами, які не мали та претендували на статус спадкоємців, тягне визнання спадщини відумерлою та витребування спадкового майна на користь територіальної громади.

3. Розмежування вимог про визнання спадщини відумерлою та витребування майна на користь територіальної громади

Застосування принципу захисту прав добросовісного набувача та обґрунтоване намагання досягти єдності судової практики чітко формують тенденцію, коли такі особливості обставин справи не беруться до уваги при вирішенні, який же спосіб захисту є належним. Позиція ВП ВС від 14 грудня 2022 р. застосовується для відмови *у вимогах про визнання спадщини відмерлою* та витребування незаконного відчуженого спадкового майна на користь територіальної громади в сукупності, з огляду на те, що ВП ВС у постанові від 14 грудня 2022 р. залишила в силі рішення суду першої інстанції щодо відмови у задоволенні всіх позовних вимог, у тому числі вимог про визнання спадщини відумерлою.

За такого підходу територіальна громада втрачає не лише право на нерухоме майно, яке не може бути витребуване від добросовісного набувача, а й на інше майно, яке входить до складу відумерлої спадщини. Щонайменше це створює труднощі *у захисті прав кредиторів спадкодавця*. Як захистити права кредиторів спадкодавця, які не мають самостійного правового титулу на спадкове майно, не мають права застави на спадкове майно, якщо у визнанні спадщини відумерлою вже відмовлено?

Також не виключається поєднання відумерлості спадщини та спадкування за законом спадкоємцями, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Однією із підстав відумерлості спадщини є усунення спадкоємців від спадкування. Відповідно до ч. 2 ст. 1235 ЦК, заповідач може позбавити права на спадкування спадкоємця. Прирошення спадкових часток у разі позбавлення права на спадщину на користь спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку в спадщині, не відбувається. *У такій ситуації суд постає перед дилемою: як захистити права спадкоємців, які*

мають право на обов'язкову частку в спадщині та водночас відмовити у визнанні спадщини відумерлою, у витребуванні майна з чужого незаконного володіння.

Убачається, що потребують розмежування вимоги про визнання спадщини відумерлою та витребування майна на користь територіальної громади. Чи можливе визнання відумерлою спадщини та відмова у задоволенні позовних вимог про витребування майна, виходячи із загальноцивільних підстав відмови у віндикації? Наприклад, недобросовісності набувача майна, втрати володіння майном за волею територіальної громади.

Останнє може констатуватися судом, якщо орган місцевого самоврядування відмовився вживати заходів щодо охорони спадкового майна. Порухення стадії охорони спадкового майна, якщо вона не застосована органом місцевого самоврядування, свідчить, що територіальна громада не проявила волі на заволодіння відумерлою спадщиною. ***А отже, майно вибуло з володіння територіальної громади з її волі, що виявилось в бездіяльності органу місцевого самоврядування.*** Тоді як цей орган має обов'язок не лише подати заяву про визнання спадщини відумерлою, а й ужити заходів щодо охорони спадкового майна.

У цьому разі, враховуючи наявність правових підстав, встановлених ст. 1277 ЦК, суд може визнати спадщину відумерлою, проте відмовити у задоволенні вимог про витребування майна, яке вибуло з володіння територіальної громади за її волею, про що свідчить невжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Такий підхід застосовний лише до спадкових відносин, що передбачають стадію охорони спадкового майна та обов'язки органу місцевого самоврядування щодо набуття відумерлої спадщини.

На важливість стадії охорони спадкового майна звертали увагу судді ВП ВС в окремій думці до постанови ВП ВС від 14 грудня 2022 р.: «Зважаючи, що процес визнання спадщини відумерлою є досить тривалим у часі з моменту смерті спадкодавця, питання охорони такого майна є актуальним. Із матеріалів справи вбачається, що 20 серпня 2014 р. із заяви № 1104/вх.-974-1 отця-ігумена, Львівська міська рада довідалася, що після смерті спадкодавиці залишилися квартири. У своїй заяві отець-ігумен наголошував, що спадкодавиця проживала у квартирі одна і, імовірно, не мала спадкоємців.

Саме із цього моменту квартира мала бути взята на облік уповноваженим органом і саме орган місцевого самоврядування — Львівська міська рада мала забезпечити зберігання нерухомого майна, нести витрати, пов'язані з його утриманням, а також нести відповідальність за зберігання нерухомості.

Не взяття спірної квартири у встановленому порядку на облік та під охорону органом місцевого самоврядування уможливило розгляд Галицьким районним судом м. Львова позову про встановлення факту проживання зі спадкодавицею, та визнання права на спадкування за законом без залучення до участі у справі Львівської міської ради, а також посвідчення від 18 березня 2015 р. договору купівлі-продажу спірної квартири.

Судді вважали, що Львівська міська рада порушила порядок обліку та зберігання майна, яке в подальшому могло бути визнане відумерлою спадщиною, рішенням суду про визнання майна відумерлою спадщиною відсутнє, тому не можна вважати, що

у Львівській міській ради виникло право власності на спірне майно, як і не встановлено, що позивач фактично є володільцем нерухомості»²⁶.

Очевидно, що саме в цій справі існували підстави для застосування охорони спадкового майна органом місцевого самоврядування. Слід погодитися, що взяття спадкового майна на облік із метою його охорони, виконання відповідних обов'язків органу місцевого самоврядування, унеможливить у більшості випадків незаконне заволодіння цим майном сторонніми особами. Не застосована органом місцевого самоврядування стадія охорони спадкового майна свідчить, що територіальна громада не виявила волі на заволодіння відумерлою спадщиною. А отже, майно вибуло з володіння територіальної громади за її волі, яка проявилася в бездіяльності органу місцевого самоврядування. Послідовне застосування норм спадкового права, у порядку стадійності спадкових відносин, звільняє від необхідності штучно застосовувати аналогію закону для уникнення витребування спадкового майна від добросовісного набувача.

Тож, за наявності підстав, встановлених ст. 1277 ЦК, суд може визнавати спадщину відумерлою, такий спосіб захисту відповідає п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК. Це дасть змогу вирішити питання захисту прав територіальної громади на майно, що зберіглося або може бути витребуване від недобросовісного набувача чи за наявності інших підстав для відмови у віндикації. Також це забезпечує захист прав кредиторів спадкодавця, як забезпечених, так і не забезпечених заставою. Адже самостійного права на грошову компенсацію і на пред'явлення вимог вони не мають, їхні вимоги можуть бути задоволені лише у разі визнання спадщини відумерлою.

Вбачається, що визнання спадщини відумерлою судом є спеціальним способом захисту спадкових прав. Система способів захисту суб'єктивних спадкових прав є сполученням загальноцивільних та спеціальних (особливих) способів захисту спадкових прав. Загальноцивільними є способи захисту, які міг застосувати сам спадкодавець, наприклад, витребування майна (статті 387–388 ЦК). Ці способи застосовуються, якщо статус спадкоємця, або екстраординарного правонаступника, яким є територіальна громада, є безспірним або йому передую спеціальний спосіб захисту спадкових прав, наслідком якого є визначення спадково-правового статусу суб'єкта²⁷. Саме визнання спадщини відумерлою є спеціальним способом захисту, який встановлює спадково-правовий статус територіальної громади та є підставою для пред'явлення нею будь-яких інших позовних вимог для захисту прав на відумерлу спадщину та вимог кредиторів спадкодавця.

²⁶ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ситнік О. М., Британчука В. В., Владова Ю. Л., Гриціва М. І., Єленіної Ж. М., Золотнікова О. С., Прокопенка О. Б. на постанову Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. у справі № 461/12525/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109132746> (дата звернення: 20.07.2025).

²⁷ Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 390.

Висновки

Отже, крім спадкоємців та відказоодержувачів, спадщини за особливим титулом відумерлої спадщини може набути територіальна громада (ст. 1277 ЦК). Законодавець визначив набуття територіальною громадою спадкового майна як *перехід* відумерлої спадщини. Буквально «спадщина», як права і обов'язки спадкодавця, є об'єктом спадкування та переходу відумерлої спадщини до територіальної громади.

Верховним Судом щодо складу відумерлої спадщини сформовані підходи, які свідчать про часткову (КГС ВС) або повну тотожність складу спадщини, яка набувається спадкоємцями, та відумерлої спадщини, яка набувається територіальною громадою. Це вказує, що за основним критерієм універсального правонаступництва — спадщиною як його об'єктом, перехід відумерлої спадщини до територіальної громади є універсальним правонаступництвом.

Тотожність складу спадщини та відумерлої спадщини, їх розуміння як об'єкта спадкового правонаступництва, також мало б визначати однаковий момент переходу відумерлої спадщини зі зворотною силою на момент смерті спадкодавця, що попереджує безсуб'єктність спадщини.

У постанові ВП ВС від 14 грудня 2022 р., якою було кардинально змінено судову практику захисту прав територіальної громади на відумерлу спадщину, було відмовлено у визнанні спадщини відумерлою та витребуванні спадкового майна, тому що територіальна громада не є власником майна, та сформовано правову позицію про стягнення територіальною громадою грошової компенсації як належний спосіб захисту її прав на відумерлу спадщину. Проте, за умови відмови судом у визнанні спадщини відумерлою, територіальна громада втрачає титул відумерлості спадщини без можливості його поновлення в процесуальному порядку. Це породжує питання, на якій правовій підставі мають бути заявлені вимоги територіальної громади про сплату грошової компенсації за незаконно відчужене спадкове майно та визначення статусу позивача і відповідача за такими вимогами.

Убачається, що потребують розмежування вимоги про визнання спадщини відумерлою та витребування майна на користь територіальної громади. Визнання відумерлою спадщини є окремим способом судового захисту та не пов'язується з відмовою у задоволенні позовних вимог про витребування майна, якщо судом встановлено загальноцивільні підстави відмови у віндикації. Наприклад, втрата володіння майном з волі територіальної громади може констатуватися судом, якщо орган місцевого самоврядування відмовився вживати заходів щодо охорони спадкового майна (встановити володіння на спадкове майно). А отже, майно вибуло з *володіння територіальної громади* за її волі, яка проявилася в бездіяльності органу місцевого самоврядування. Це впливає з обов'язку органу не лише подати заяву про визнання спадщини відумерлою, а й ужити заходів щодо охорони спадкового майна. Такий підхід позбавляє необхідності застосовувати аналогію закону у відносинах, які врегульовані ЦК задля уникнення витребування майна у добросовісних набувачів, особливо з огляду на тонкощі такої аналогії, підкреслені ВП ВС (попередня наявність спадкового спору, а не звичайне незаконне заволодіння спадковим майном), що не береться до уваги судами в подальшій судовій практиці.

Отже, за наявності підстав, встановлених ст. 1277 ЦК, суд може визнавати спадщину відумерлою, що відповідає п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК. Це дасть змогу вирішити питання підстав захисту прав територіальної громади на майно, що зберіглося або може бути витребуване від недобросовісного набувача чи за наявності інших підстав для відмови у віндикації. Також це забезпечує захист прав кредиторів спадкодавця, які не мають самостійного правового титулу на спадкове майно, поза зверненням стягнення на предмет іпотеки, не мають самостійного права на грошову компенсацію та вимоги яких можуть бути задоволені лише у разі визнання спадщини відумерлою.

REFERENCES

- Civil Code of Ukraine. (2003, January 16). Law of Ukraine No. 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Code civil de la France du 20 mars 1804. (n.d.). Retrieved from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006150148/#LEGISCTA0000 (accessed on July 25, 2025) [in French, in Russian].
- Kozlovska, L. V. (2015). Theoretical Foundations of the Exercise and Protection of Inheritance Rights (p. 390). Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
- Kroitor, V. A. (2024). Features of recognizing inheritance as escheated in civil law doctrine and law enforcement practice. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 182–187. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.28> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Kukharev, O. Ye. (2013). Recognition of inheritance as escheated: Selected issues of law enforcement. *Chasopys tsyvilnoho ta kryminalnoho sudochynstva*, 4(13), 119–128. [in Ukrainian].
- Kukharev, O. Ye. (2023). Current trends in court proceedings on recognition of inheritance as escheated. *Slovo of the National School of Judges of Ukraine* 2(43), 127–140. [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2\(43\)](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2(43)) (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Romovska, Z. V. (2009). *Ukrainian Civil Law. Inheritance Law* (pp. 42–46). Kyiv: Alerta; KNT; TsUL. [in Ukrainian].
- Spasybo-Fatieieva, I. V. (Ed.). (2009). *Civil Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary* (pp. 382–387). Kharkiv: FOP Kolisnyk A. A. [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Civil Cassation Court. (2023, August 30). *Resolution in case No. 638/11303/1*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113176157> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Civil Cassation Court. (2023, May 31). *Resolution in case No. 335/12292/19*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111998972> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Civil Cassation Court. (2023, November 1). *Resolution in case No. 202/5154/21*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834978> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Civil Cassation Court. (2024, November 18). *Resolution in case No. 214/707/23*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123193581> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].

- Supreme Court of Ukraine, Civil Cassation Court. (2025, April 2). *Resolution in case No. 760/12441/18*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126649162> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Commercial Cassation Court. (2024, June 5). *Resolution in case No. 922/2728/23* <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119618418> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Commercial Cassation Court. (2024, June 26). *Resolution in case No. 903/133/23*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088636> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Commercial Cassation Court. (2024, November 19). *Resolution in case No. 920/199/23*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123313523> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Grand Chamber. (2022, December 14). *Resolution in case No. 461/12525/15-ts*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Grand Chamber. (2022, December 14). *Separate opinion of Justices Sytnyk, O. M., Brytanchuk, V. V., Vlasov, Yu. L., Hrytsiv, M. I., Yelenina, Zh. M., Zolotnikov, O. S., Prokopenko, O. B. in case No. 461/12525/15-ts*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109132746> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine, Grand Chamber. (2023, April 27). *Resolution in case No. 335/12292/19*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110536507> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine. (n.d.). The judge of the Civil Cassation Court outlined the legal nature of escheated inheritance and the role of territorial communities in ensuring continuity of civil relations. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1855506/> (accessed on July 25, 2025) [in Ukrainian].
- Zaika, Yu. O. (2007). *Inheritance Law in Ukraine: Formation and Development* (2nd ed., p. 190). Kyiv: KNT. [in Ukrainian].

Kozłowska Liudmyla

Doctor of Law Sciences, Associate Professor

*Head of the Department of Analytical and Legal Work
of the Grand Chamber of the Supreme Court*

Kyiv, Ukraine

Kozłowska Liudmyla. Judicial Protection of the Rights of a Territorial Community to a Deceased Person's Inheritance

Abstract

The relevance of the study is determined by the new legal position of the Grand Chamber of the Supreme Court, expressed in its ruling of 14 December 2022 on the appropriate means of protecting the rights of the territorial community, which radically changed the practice of recognising inheritance as escheat and reclaiming illegally alienated inherited property from bona fide acquirers. The purpose of the article was to analyse the practice of the Supreme Court and scientific research on relations with escheated inheritance in order to determine whether a comprehensive

system of inheritance succession had been established in Book Six of the Civil Code of Ukraine (which, in the event of a dispute, allows for the application of general civil and special means of protecting inheritance rights, as directly defined by the Civil Code) or to establish that Book Six of the Civil Code does indeed contain gaps that require the application of analogy of law to protect the rights of the territorial community to escheat inheritance. The main research methods used in this article are systematic, analytical, sociological, and comparative-historical methods. An analysis of the practice of the Supreme Court's cassation courts shows that the courts understand escheated inheritance as a category that is identical to inheritance. The author argues that the transfer of escheated inheritance to the territorial community is universal succession, and that the court's recognition of inheritance as escheated has retroactive effect to the time of the opening of the inheritance. The author provides a detailed analysis of the Supreme Court's rulings that raised the issue of applying the position of the Grand Chamber of the Supreme Court expressed in its ruling of 14 December 2022, as well as the rulings of the Civil Court of Cassation, in which the court concluded on the applicability or inapplicability of the legal position regarding the refusal to recognise the inheritance as escheated and the reclamation of inherited property in favour of the territorial community. The need to distinguish between claims for recognition of inheritance as extinct and claims for recovery of property in favour of the territorial community is well-reasoned. The recognition of inheritance as extinct is a separate, special means of protection that establishes the inheritance-law status of the territorial community and is the basis for bringing any other claims to protect the rights to extinct inheritance and protect the rights of the testator's creditors. The author argues that the violation of the stage of protection of inherited property by a local government body and the refusal to take measures to protect inherited property indicate the loss of ownership of the property by the will of the territorial community and are grounds for refusing to reclaim inherited property from bona fide acquirers.

Keywords: *inheritance, escheat inheritance, hereditary succession, territorial community, remedies for protection of inheritance rights, protection of hereditary property.*